

דף ד

‘ועוד, אם איתא אפילו מבכור בהמה טהורה נפטרו’. התוס’ פרשו שבהמות טהורות של הלויים הפקיעו בהמות טהורות של ישראל במדבר. (כנראה הנחה זו פשוטה בגמרא משום שסתם הכתוב ואמר ‘את בהמת הלויים תחת בהמתם’ – משמע בין טמאה בין טהורה).

ואולם רש”י בפירוש התורה (במדבר ג, מה) כתב שלא פטרו הלויים ובהמתם אלא את בכור האדם ופטרו חמור. והעיר הרא”ם (שם) מסוגיתנו. אכן כמה מן המפרשים בארו שאין זה סותר למבואר בסוגיא (וברש”י), כי כך כוונת קושית הגמרא: כיון שלמדת ב’קל וחומר’ ששה של הלויים פוטר פטר-חמור שלהם כשם שפטר במדבר פטרי-חמורים של ישראל, א”כ נאמר כמו כן שבהמה טהורה של הלויים, כלומר שהפקיע את קדושת בכור בהמה טמאה במדבר, סברה היא שתפטור עצמה מקדושת בכור (כן פרשו בספר מים קדושים, חדושי בית מאיר ובהזון איש (טו, ה). וכ”כ בשטמ”ק (אות ג). וע”ע שפת אמת; מרומי שדה; חדושים ובאורים ג, ט).

וטעם גדול יש בדבר, מדוע לא פטרו אלא בהמה טמאה בלבד ולא טהורה; דבשלמא בבהמה טמאה, נכנסו שה הלויים תחת פטרי-חמור והפקיע את איסורם וחובתם ונשאר השה ביד הלוי ולא הוצרך להינתן לכהנים, כשם שהלויים עצמם נכנסו תחת בכורות ישראל ונפטרו ממצות נתינה לכהן. ואותו שה נשאר חולין כשם שכל שה הניתן לכהן בפדיון החמור – חולין הוא. אבל בכור בהמה טהורה שחלה עליו קדושה, ועיקר מצוותו הוא להיקרב למזבח – וכי נאמר שבהמות הלויים נכנסו תחתם להיות קרבן?! זו לא שמענו. והכתוב לא בא להפסיד את הלויים ולאסור את בהמותם. וכיון שבהמת הלויים נשארה חולין כשהיתה – במה הופקעה קדושת הבכור (עפ”י בית מאיר. וע’ גם בפירוש אור החיים במדבר ג, מא. ויסוד הסברא נמצא בתוס’ ובשטמ”ק).

וצ”ל [לפי קושית רבא שבדין שהשה יפקיע את קדושת בכור שבו עצמו] טעם זה שייך רק לענין שלא תפטור הבהמה את בהמת ישראל הטהורה, אבל להפקיע קדושת בכור שלה עצמה – יכולה, כשם שהיא מפקיעה פטרי-חמור של ישראל, שכשמפקעת את עצמה, הרי לאו מדין פדיון הוא הלכך שייך אך בדבר הראוי להיקרב. וע”ע.

ואולם לדעת אב”י אכן יש לומר שאין שייך לומר ק”ו בבהמה טהורה כלל, שלא מצינו שבהמת הלויים הפקיעה קדושת מזבח, וכמ”כ התוס’ והשטמ”ק. וכן באר בחזו”א טו, ה.

‘אלא אמר רבא: אשכחן אדם, בהמה טמאה מנלן? אמר קרא...’. לרבא אין למדים בהמה טמאה ב’קל וחומר’. ובתוס’ (סד”ה אם) נתנו טעם בדבר (וע”ע טעם נוסף בספר מים קדושים – בדעת רש”י). ורש”י כתב, מכך שהוצרכנו להיקש בכור אדם עם בכור בהמה, מוכח שאין דורשים כאן ‘קל וחומר’. והתוס’ תמהו על כך, הלא ההקש נצרך לדברים אחרים.

ופרש הנצי”ב כוונת רש”י, שהחכמים קבלו בקבלה שלא לדרוש כאן ‘קל וחומר’ [ולא אמר רש”י להכריח מכך שהכתוב הצריך להקישם, כי אכן ההקש נצרך לדבר אחר, אלא מכך שחכמים דרשו הקש אנו שומעים שהיו מקובלים שאין כאן ‘קל וחומר’], וכן משמע במסכת תמורה (טו). שהיתה קבלה בידם גם על מידת ‘קל וחומר’.

והסיבה לכך שנמסרה הלכה שלא ללמוד קל-וחומר – כדי שלא לפטור בהמה טהורה גם כן מאותו קל-וחומר.

‘כל שישנו בבכור אדם ישנו בבכור בהמה טמאה, וכל שאינו בבכור אדם אינו בבכור בהמה טמאה’

– הלכך לוויה שבנה פטור מפדיון, הוא הדין פטר חמור שיש לה אינו קדוש בבכורה (שו"ת הרשב"א ח"א שסו).

ואולם בן הלויה, הגם שהוא עצמו נפטר מן הפדיון, פטר-חמורו חייב בפדיון, כי באמת הוא בר-בכורה אלא שאמו פטורה. ודומה לגר שחייב בפטר-חמור (כבחולין קלד) הגם שהוא עצמו אין לו קדושת בכורה. כנ"פ.
אבל לוויה הנשואה לישראל אינה פוטרת פטר-חמור של בעלה, שהרי הוא שייך לו. ודוקא בנה פטור משום שתלאו הכתוב בפטר רחם, אך לא בכור של בעלה מאשה אחרת, והוא הדין לפטר חמור שלו. ואולם חמור של נסכי מלוג, כיון שגופו שייך לה וגם יש לה זכות ממונית בוולדות – פטור (שם).

יש מי שכתב לחדש שאשה פטורה ממצות פדיון פטר-חמור כשם שפטורה מפדיון בנה, והלא הוקשו אהדי ('המקנה' קדושין כט. וכן יש נוסחה אחת בספר המצוות להרמב"ם, שאין הנשים חייבות. ע' מהדורת ר"ח העליר עשה פא בהערה). ויש שהשיגו על דבריו – ע"ע חלקת יואב כה; שבט הלוי קעד, ב. ואמנם לא מצינו הקש זה אלא כלפי חלות הקדושה על הבכור עצמו. אבל לא לענין האישים המחויבים בפדיונו. ובפשטות נראה שכל שחלה קדושת בכור עליו, הרי בעליו חייבים לקיים מצוותו, בין איש בין אשה. וכן כתב בספר מנחת חינוך (כב, יח) בדעת החינוך. וכן נראה מלשון הרמב"ם ביד החזקה (בכורים יב, א) 'מצות עשה לפדות כל אדם מישראל פטר חמור' – משמע להדיא שנשים בכלל [מישראל] מוציא כהנים ולויים.

– ואם תאמר, מאי שנא לויים מישראל; שישראל שהיו במדבר והופקעו ע"י הלויים, נקראים 'שנם בכור אדם', ואילו לויים שהפקיעו את עצמם בקל-חומר מישראל, נקראים 'אינם בכור אדם?' ויש לומר, הואיל ואין שייך 'פדיון' בגוף אחד, הרי מעיקרא הופקעו הלויים מבכורה, משא"כ ישראל.

[ומדויק לפי זה לשון הגמרא 'פחות מכן חדש דלא אפקע לא ליפקע' (ערש"י) – משמע מהלשון שאילו פשוטי הלויים הפחותים מכן חדש היו פודים בכורות ישראל, היו בכורות הלויים מפקיעים את עצמם. ואילו היינו נוקטים שהפקעת עצמן נחשבת בגדר פדיון, אין מובן הרי לא נפדו אלא בכורות מכן חדש כדכתיב קרא, וכיצד ייפדו הם – ומוכח שאינו בגדר פדיון אלא שהקלויות מפקעת דין בכור. וזה שייך אף בפחות מכן חודש].

'כהנים מנלן?'. נראה שאין לפרש הקושיא מנין שכל הכהנים פטורים מבכור – שהרי הכהנים שהיו באותה שעה – הם אלעזר ואיתמר – היו במנין שבט לוי במשפחת העמרמי, וגם הם פטור את בכורות ישראל [שהרי מיעטו את אהרן ממיעוט הכתוב – משמע שאילולא המיעוט, גם אהרן בכלל המנין]; אלא הקושיא היא על כהן שלא היה לו שה או שהיה פחות מכן חדש, מנין שפטור והרי לא הוקשו זה לזה אלא הלויים? ומתרץ שגם הכהנים בכלל ההיקש (חזון איש טז, ו).

מה שכתב שאלעזר ואיתמר היו במנין, במשך חכמה (במדבר ג, מא. מובא להלן בע"ב) נקט להפך.

'דאמר ר' יהושע בן לוי: בעשרים וארבעה מקומות נקראו כהנים לויים'. בספר בן יהודע העיר שחיפש ולא מצא כ"ד אלא י"א מקומות. 'וקשה למצוא כ"ד אם נחפש. ואפשר טעות הוא בגרסת הדפוס'.

א. שמא נקטו עשרים וארבעה להורות על ריבוי ולא דוקא הוא, כמו שמצינו מספר זה כהוראת הפלגה ככמה מקומות – ע' ב"מ פד' עשרין וארבע קושיתא... עשרין וארבעה פרוקי' ובתורת חיים ומהרש"א שם; אור הישר מנחות צג: מגדים חדשים ברכות נא. וע"ע במובא ביוסף דעת מנחות צג:

ב. בבן יהודע מנה רק את המקומות שנאמר בהם 'כהנים הלויים' [ומנה י"א פעם. ויש להוסיף עליהם עוד שבעה]. וכנראה כך הבין כוונת המאמר: 'נקראו [הכהנים] – 'כהנים [ה]לויים'. אך לכאורה יש לפרש 'נקראו הכהנים: 'לויים', וכולל גם 'לויים' בלבד, וכמו בפקידת הלויים המדוברת כאן. ולפי"ז יתכן שעשרים וארבעה בדוקא, וצ"ב.

(ע"ב) 'אף שה האמור לדורות, בו פדו לדורות בו פדו באותה שעה'. אמנם אין הפדיון זהה לגמרי;
 שהרי לדעת רבי אליעזר (להלן יב:) אין החמור נפדה עד שיגיע הפדיון ליד כהן, ולא בהפרשה –
 ואילו כאן נעשה הפדיון באופן שונה, שנפקעה קדושת פטרי חמור בשה הלויים ללא נתינה לכהן (ע'
 חזון יחזקאל בבאור דברי התוספתא א,א).

וכפי פשוט המקרא נראה שלא נתחדש שום דין על בהמת הלויים ונשארו להיות חולין כדמעיקרא, ולא נתוספה זכות כלשהי
 לכהנים בפדיון זה. ומובנת לפי זה סברת התוס' שאפשר לפדות כמה ספק-פטרי-חמור בשה אחד, הגם שבאמת לא נתחדשה
 תוספת קדושה בפדיון השני על הראשון (עפ"י שערי ישר ה,ז ד"ה אמנם ראוי. ועע"ש בפרק יז).

'לא סלקא דעתך, דכתיב ומקנה רב...' – ומסתמא גם החמורים היו מרובים (חזו"א – לפרש"י שלא פדו
 אלא את חמוריהם [והרי אין החמורים בכלל 'מקנה' כדמשמע לכאורה בכתוב (בראשית מז, יז) 'ובמקנה הצאן ובמקנה הבקר
 ובחמרים'. אך י"ל ש'מקנה' סתם כולל כל בהמות, כמו שנראה לכאורה בסדר וארא (ט, ג) 'במקנך אשר בשדה, בסוסים בחמרים
 בגמלים בבקר ובצאן]. אבל לתוס' אפשר שהקושיא היא על פדיון בכור בהמה טהורה, שגם בזה פטרה בהמה אחת בהמות
 הרבה).

**'אמר קרא ואת בהמת הלויים תחת בהמתם, בהמה אחת תחת בהמות הרבה... ליכתוב קרא או
 בהמה תחת בהמה או בהמתם תחת בהמתם, מאי בהמת תחת בהמתם...'** נראה שבדרך דרש הוא
 שדרשו את שינוי הלשון, אבל מצד המשמעות הלא 'בהמתם' גם כן משמע בהמת יחיד שלהם [שלא
 כ'בהמותיהם']. והנצי"ב צדד לשנות כל הגירסה שבגמרא, ואין נראה.

[רש"י בפירושו התורה כתב הטעם הראשון, לפי שמנה עודפים באדם ולא מנה עודפים בבהמה. ובא
 לחזק הדרשה, שלא תאמר כך דרך הכתוב לקרוא לרבים בלשון יחיד – לכך מפרש שמסתמא כשם
 שבכורות האדם היו יתרים על הלויים, כך בכורי בהמת ישראל היו יתרות על בהמות הלויים, ולא מנה
 היתרים (עפ"י פירוש ר"ח פליטאל סוף סדר במדבר)].

**'מאי טעמא פודה בו פעמים הרבה, משום דשה אחד של בן לוי פוטר כמה פטרי חמורים של
 ישראל'. אמנם יש חילוק ביניהם; כי שה של הלויים במדבר, הפקעתו כמה פטרי חמורים היתה בבת
 אחת, ואילו בפדיון שלדורות אי אפשר לשה אחד לפדות בבת אחת כמה ספק-פטרי-חמורים (שאלו
 פטר-חמור ודאי, בלא"ה אי אפשר, שהרי צריך ליתנו לכהן. עתוס'), אלא בזה אחר זה בלבד (כן כתב בה"ג, שאין לפדות
 כמה פטרי חמור בבת אחת).**

וטעם הדבר, כי לפי הצד שבספק שהוא באמת חייב בפדיון, הרי נעשה השה ממון כהן, ואעפ"י שמפני
 הספק אינו מחויב ליתנו לכהן, מכל מקום ענין הפדיון הוא להקנות השה לשבט, ואין שייך להקנותו
 עבור שני חיובים. ואולם אם פודה ונעשה השה כממון השבט ושוב זוכה בו מפני הספק, יכול לחזור
 ולפדות בו בשנית. אבל במדבר שלא היתה נתינה לכהנים כלל ולא היה שם ענין ממוני (כנוכר לעיל),
 ממילא יכול שה אחד לפדות כמה בהמות של ישראל בבת אחת.

ומכל מקום מוכיחים משם לדורות, שאין השה נידון כאילו חל עליו ענין בכור שלא יהא ראוי לפדות
 בו פטר-חמור נוסף (עפ"י חזון איש טז, ז; חדושים ובאורים ג, ט).

יש להעיר למה שכתוב בגליונות קהלות יעקב' ששה אחד לא פטר כמה פטרי חמור בבת אחת, שאם כן אין זה ענין למה
 ששנינו פודה בו פעמים הרבה דהיינו בכל פעם פדיון לאחד. 'וצ"ע'.

עוד יש ליתן טעם לכך שאי אפשר לפדות פעמים בבת אחת – שאין כאן 'שה' שלם לכל פטר-חמור
 (שבט הלוי ח"ז קעא. וע' בכתבי הגר"ז שהקשה על סברה זו).

לפי טעם זה יוצא שגם בהפרשת פדיון כשהוא שלו, כגון ישראל שירש פט"ח מאבי אמו כהן, שמפריש לעצמו – א"א לפדות כמה פט"ח בבת אחת. וכן נראה שנקט בספר מנחת חינוך (כב, טו). ואולם לפי הטעם הראשון יש להסתפק בדבר – כמו שכתב בחזו"א יז, ח.
ע"ע בקובץ בית שלמה – ירושלים תשנ"ו עמ' יג.

כתבו המפרשים שלפי שיטת רש"י אי אפשר לפדות בשה אחד כמה ספק-פטרי-חמור, ולכך הוצרך לפרש שנתן לכהן את השה וחזר וקנהו (עפ"י תוס' להלן יא. ד"ה שהיו; מהריט"א; מנחת חינוך כב, טו ועוד – עפ"י לשון רש"י להלן ט. ד"ה שני זכרים). וע' במובא שם).

ויש שנתנו טעם לדבר; לפי שלא נתחדש כלום בפדיון השני על הראשון, שהרי אם נדון לפי המציאות האמיתית, הלא יתכן שכבר חל הפדיון בפעם הראשונה, ואם נדון לפי דין הנתנה בפועל – הלא גם בפעם השניה אינו נותן לכהן (עפ"י שערי ישר ה, ז).

[וכ"כ בקהלות יעקב ג), אלא שהקשה על כך מדין ישראל שירש בכור מאבי אמו כהן (להלן יא) מפריש שה והוא שלו, שנראה משם שסילוק האיסור מהחמור חל אף ללא שום זכיה של הכהן בשה. וא"כ מדוע אין יכול להפריש שה אחד על שני ספקות.

ויש שכתבו בהסבר שיטת רש"י שכיון שיש ספק שמא השה שייך לכהן, לכך אין יכול לפדות בו שוב (ע' יד דוד ועוד). אך כבר הקשו מכמה מקומות שמוכח שכל שמפני הספק אנו משאירים ביד המוחזק, הרי זה שלו ודאי (ע' מהריט"א וקה"י שם). ושמא י"ל כיון שהפדיון הוא ממון שאין לו תובעים, הלכך אין צורך לפסוק על הפדיון המסופק שהוא של המוחזק, שהרי בכל אופן אין תביעה כנגדו – הלכך נשאר השה כספק ממון כהן וא"א לפדות בו שוב. ע"ע כסברא הזו במובא בב"ב פא].
אמנם לפי זה אם פדה בשה ספק-פטרי-חמור, יכול לחזור ולפדות בו ודאי פט"ח גם לשיטת רש"י (שערי ישר שם. ובמג"ח כב, טו לא נקט כן. וע"ע בשו"ת שבט הלוי שם).

כללים, טעמים ופרפראות

'אמר אביי: הכי קאמר... אמר ליה רבא: והא פטרו – אינהו – קתני'. במקומות רבים מצינו שאביי לא חש לדחוק בלשון המשנה והברייתא, ורבא הקשה עליו מדקדוק הלשון ופרש באופן אחר. הנה רשימת המקומות בש"ס מאשר לקטה חכתי, שרבא חלק על אביי מחמת דקדוק הלשון, ואביי לא חשש לאותו דקדוק:

ברכות כ: שם נט.

ע' בסוגיא שבת כו-כו ובתוס' ורשב"א; (וע"ש עח-עט); שם קז: קיא. קכב: (וע"ש קכג:)

פסחים ה: נא: נח. סח. (וע"ש מו.)

וכן נראה בסוכה כא. שם לו. (וע"ש נד. 'אמר רבא מאן הא...'. וכן ביומא מו.)

יומא י: (עתוס')

מועד קטן יד:

יבמות לה-לו (וע"ש לא:)

כתובות יב. (וע"ש יא: ועא. דדוק').

נדרים יד. כג: (וע"ש כד:)

נויר י. (הקשה רבא על רמי בר חמא 'מי קתני...')

סוטה ז: ח (וע"ש ביוס"ד); יא.

גטין י:

קדושין כד. (לט: מה: (וע' במש"כ שם)

בבא מציעא סב: (וע' במובא שם). וע"ע שם ע: ושם לא.

בבא בתרא פו. 'איפקד רבא מידי שפכן קתני'; קכת: וע"ש קלט: (ובחדושי הנצי"ב שם; תוס' שם קמא. ד"ה אלא); קמ: קמט:

'אמר ליה אביי...'. (וע"ש כ סע"ב)

סנהדרין י: מא: מו: נא: סג: (ושם עה: אמר אביי 'הכי קאמר' ומפיך לשנא דברייתא)

שבועות כט.

ע"ז סה. (ושם עו. 'א"ל רבא אי הכי לתננהו לכולהו בחדא' ע"ש)

ובבבחים סד: רבינא מחליף הגרסא ורבא מקיימה (כ"ה לפי הגרסה שלפנינו. ובשטמ"ק החליף השיטה, ונראה שא"צ)

וכן במנחות כד. – רבא פרש 'שני כלים' פשוטו כמשמעו ואילו אביי דחה לפרש בכלי אחד דומיא דשני כלים.

בחולין קל. – הקשה רבא 'תני תני... ואת אמרת...!'

להלן טז: לא.

ערכין לב: 'אמר אביי ה"ק עד גמלא... רבא אמר גמלא בגליל.'

אמנם, מקומות מועטים מצינו שיטה מוחלפת; בפסחים נה: אביי העמיד באוקימתא ורבא אמר 'הכי קאמר' ופרש

כוונת הברייתא בשינוי לשון. (וכן ע' בתוס' ב"מ קטו: ד"ה אבל). ובסנהדרין עה. 'אמר לך רבא תני...' – אלא ששם אין

לשיטתו דרך אחרת לישב, שלא כאביי, ע"ש.

וכיוצא בזה מצינו שרבא פרש שלא כמשמעות הפשוטה בגלל ההכרח; בשבועות כ רע"ב. וע' גם בע"ז נ. חולין עד. בכורות

טו. כריתות כב: תמיד כח. (ונראה שאינו מגיה שם אלא כמפרש פשטות הכוונה); נדה לח. וצ"ע.

וע"ע בשו"ת הריב"ש תג.

'למה נקוד אל אהרן שבחומש הפקודים, שלא היה באותו מנין'. יש לפרש מדוע לא נמנה עם הלויים;

שהרי הטעם שהלויים הפקיעו הבכורות הוא משום מעשה העגל שהבכורות הפסידו בו [כפי שדרשו

בירושלמי (מגילה א, יא) שבר ה' מטה רשעים – אלו הבכורות שהקריבו לעגל תחילה] והלויים הרויחו בו

– מלאו ידכם היום לה' כי איש בבנו ובאחיו ולתת עליכם היום ברכה. אם כן אהרן שהיה נפגם במעשה

העגל, כפי שנאמר ובאהרן התאנף ה'... לכן לא היה מפקיע בפדיונו את הבכורים (משך חכמה במדבר

ג, מה).

ובמקום אחר כתב (שם ג, ב) טעם נוסף; לפי שהיה אהרן נחשב 'בכור' וקדושתו היתה כבר ממצרים, לכן דיו שיפקיע את

עצמו, כבכורי הלויים.

ועוד כתב (שם ג, מא) מפני שאהרן ובניו היו מקריבים [שלא כלויים שהיו רק נתונים לשירות] והיו קדש קדשים, לכן לא היו

מן המנין ולא באו תמורת הבכורים. [נקט כהנחה פשוטה שבכלל 'אהרן' שאמרו כאן, גם בניו. ובחזו"א (מובא לעיל) נקט

להפך].

(ע"ב) 'אלא אי אמרת דפסק קדושתיהו, הנך דמעיקרא נמי פקעא ליה קדושתיהו. ואידך, דקדוש

– קדוש, דלא קדוש – לא קדוש'. הרי שנחלקו רבי יוחנן וריש לקיש [לפי השלב הזה בבאור

מחלוקתם. ואפשר שנשאר הסבר זה גם לפי המסקנא – לפירוש הרמב"ן. ע' חזו"א טז, ח בבאור כל הסוגיא], האם יש

להשוות מניעת תחולה חדשה להפקעת תחולה קיימת, או אין להשוותם, כי אעפ"י שא"א לה לחול, אם

כבר חלה – אינה נפסקת. וכבר דנו המפרשים בשאלה זו בכמה נושאים – ע' ברש"י יבמות מט ד"ה דהא,

ותוס' שם; מנחת חינוך רה"ג; אתון דאורייתא ט ובהשמטות; אמרי משה ז; שו"ת דובב מישרים ח"א אה; דבר אברהם ח"ג יו; קהלות יעקב יבמות לו.

[יש לציין שהחזו"א (טז,ח) צדד לפרש 'פקעה קדושתיהו' שלא כפי ההבנה הפשוטה אלא לומר ש'קדש לי כל בכור' מתפרש שמקודשים לענין לנהוג בהן מצוות וקדושה לאחר ביאת הארץ, כדכתיב בתריה 'והיה כי יביאך... והעברת...'. ומשום שהבכורות שבמצרים ניצולו ממכת בכורות והקודשו בזה, נחשבים כקדושים לאותה שעה וקרא עליהם 'פקעה קדושתיהו'.]

*

'צריך היה משה רבינו להודיע אל העם דבר קשה, הפסיק הענין ונתן להם רווח להתבונן, ואחר אמר להם פרשת והיה כי יבאך שיש בה דבר קשה לישראל קדושים, שמא לא יוכלו לשמעו לפי שעה.

באותו יום ובאותו מעמד, אילו היה משה אומר לישראל עשו סולמות לעלות לשמים ולעשות לכם שם דירת קבע, לא היה קשה. ומה הוא הדבר הקשה לישראל באותה שעה ובאותו מעמד? – אין קשה להם מאשר אומרים להם, עתידה קדושה שתפרח מעט מקצתכם והיא תעבור אל אחרים בכם.

לא כל בכור בכל בית ישאר תמיד בכל קדושתו – עתיד לבוא יום אשר הלויים והכהנים יבואו לעבוד את עבודת ה' בביתו במקום בכורות בניכם, ואת בכורות בניכם תהיו חייבים לפדות מקדושתם.

אלמלא אמר להם משה מצוה זו של פדיון בכור אחר הפסקה, לא היו יכולים לשמעה. עכשיו העמיד אותם משה רבם על סוד הקדושה המיוחדת לישראל.

אתה מוצא גם באומות העולם אנשים ה'מתקדשים, מיטהרים, ומתעלים' מזהמת הארץ לטוהר שמים; ואולם נסה לדבר אליהם: 'רדו ממעלתכם מעט ופנו מקום לאחרים שהם יעלו במקומכם' – מיד ימרדו ולא יקבלו עליהם לרדת. כי על כן 'בני חורין' הם בעיניהם שבחרו לעצמם העליה ואינם רוצים בירידה – הם רוצים והם אינם רוצים, והכל למענם; –

אבל ישראל קדושים אינם כן. בין עולים ובין יורדים, תמיד הם בקדושתם. ומה הוא סוד קדושתם? שהם מקבלים עליהם גזירות מלך בין לעלות ובין לרדת. ולא עוד אלא שהם שמחים בירידתם כשם שהם שמחים בעלייתם ונותנים שבח על זה כמו על זה.

תדע, אדם מישראל פודה את בנו בכורו מקדושתו ועושה סעודה ושמח ומזמין אליו קרוביו ומריעיו ומברך עליו שתי ברכות; אפילו ברכת שהחיינו הוא מברך. וכל כך למה? – אומר הוא: יצאתי מקדושת קדושת כהן; הכהן והלוי תחתני; אבל אני והוא, שנינו מצוות בוראנו עשינו. והרי ככהן כלוי כישראל כולנו עבדים לקב"ה לעשות רצונו בלבד' (מתוך ספר הפרשיות לרא"א כיטב ז"ל – בא, עמ' רמב. ויסוד הדברים ע' בספר מי השלוח סוף פרשת אמור; תפארת יוסף עמ' לח).

דף ה

ציונים והערות

'אמר ר' אלעזר: ר' יוחנן חזאי בחילמא דמילתא מעלייתא אמינא'. כיוצא בזה יש ברכי אלעזר ורכי יוחנן להלן נו. (ע"ש ברש"י) ובמנחות פד:

- לנכרי. [ולפי דבריו נראה שגם כשאין בקיאים בהטלת מום, לכתחילה אין להפקיע ע"י מכירת העובר אלא ע"י מכירת האם. עפ"י מהר"ם מינץ לה, ע"ש].
- ופטר חמור, כיון שיש לו תקנה בפדיה או בעריפה – אין למכור חלק לנכרי (רא"ש ו"ש פ).
ב. נראה שהמוכר בהמה מעוברת, הואיל ואינו עושה כן משום הפקעה שהרי מוכר האם – אין איסור בדבר (עפ"י חזו"א טז, ת. ושם מדבר על מכירה ללוי, ונראה שה"ה לנכרי באופן שאין איסור מכירת בהמה לנכרים).
ג. עוד בפרטי דין הטלת מום בבכור קודם שיצא לאויר העולם – להלן לה.

דף ד

- ד. א. כיצד נפדו בכורות ישראל במדבר, אדם ובהמה?
ב. לויים וכהנים, האם חייבים בבכור אדם ובבכור בהמה?
ג. האם שה אחד יכול לפדות כמה פטרי חמור?
ד. האם קדשו בכורות בארבעים שנה שהיו ישראל במדבר?
- א. בכורי אדם של ישראל במדבר נפטרו ע"י עשרים ושנים אלף זכרי שבט לוי מבן חדש ומעלה, שנכנסו תחתם לעבודה ולשירות. ו-273 בכורות ישראל העודפים, נפדו בחמשת חמשת סלעים ככתוב. 300 בכורי הלויים הפקיעו את עצמם מקדושת בכורה, מקל-וחומר. ולא פטרו את בכורות ישראל – דים שיפקיעו את עצמם (ה.).
- בכורי בהמה של ישראל נפדו ע"י בהמת הלויים; פטר חמור נפדה בשנה ובכור בהמה טהורה – בבהמות הטהורות של הלויים (כן נראה מפשט קושית רבא, כמבואר בתוס').
- א. יש חולקים וסוברים שבכור בהמה טהורה לא נפטר ע"י בהמת הלויים. (עפ"י רש"י בפירוש החומש, ומובא בשטמ"ק ועוד).
- ב. בהמת הלויים הפקיעה בכורות בהמה של הלויים עצמם (עפ"י תוס').
- ב. לויים וכהנים פטורים מן הבכורה, הן מבכור אדם הן מבכור בהמה טמאה. (בכור אדם נלמד בקל וחומר, שהרי אפילו את בכורי ישראל פטרו הלויים. ונאמר והיו לי הלויים – בהויתן יהו, מכאן שדין דורות כדין אותה שעה. ובכור בהמה טמאה, או מהקל-וחומר (אביי) או משום הקש לבכור אדם. רבא. וכן שנו בתוספתא בריש מסכתין).
- וכל בני לוי שוים בדבר, אפילו אותם שלא פטרו בכורי ישראל, כגון פחות מבן חדש ואהרן הכהן (הלויים – הוקשו כולם זה לזה). וכן לוייה פוטר את בנה, שתלה הכתוב בפטר רחם (כדברי רב אדא בר אבהו. וכן אמרו בשם רבא, וכן הלכה (ע' חולין קלב.). ואילו לדברי רב פפא (להלן מז.), לוייה שילדה מישראל – בנה חייב בבכורה, שהולכים אחר האב). וע"ע להלן מז.
- ואולם בבכור בהמה טהרה חייבים (שאינו בכלל ההקש. ואין קיים בו הק"ו. עתוס'. וע' ספרי זוטא במדבר יח, טו).
- א. בכור בהמה טמאה השייך לאשה לוייה – פטור מהבכורה, שהרי הוקש לבכור אדם (רשב"א ח"א שסו; רמ"א יו"ד שכא, יט. וכן שותפותה פוטרת – חזו"א טז, ח).
- יש מי שכתב שהוא הדין לבת ישראל הנשואה לכהן, פטורה מפטר חמור שלה מפני שדינה ככהנת לכמה דברים כגון אכילת תרומה [ואולם כשמת בעלה, אעפ"י שאוכלת בתרומה כשיש לה זרע מהכהן – ודאי חייבת בפטר חמור] (עפ"י מנחת חינוך כב, ח).

ב. לוויה שנולדה במדבר לפני שנתקדשו הלויים ונישאה לישראל, יתכן ובנה היה חייב בפדיון, כי כשעה שנתקדשו הלויים לא נתקדשו אלא הזכרים, ורק וולדותיהם שמכאן ואילך נתקדשו בקדושת לוויה בין זכר בין נקבה (עפ"י משך חכמה במדבר ג, מ).

ג. שנינו: שה אחד פודה כמה פטרי-חמורים.

א. רש"י פרש כגון שקנאו שוב מן הכהן. והתוס' פירשו בספק פטר-חמור, פודה בשה כמה פעמים (וכן מובא בטור וברמ"א להלכה. יו"ד שכ"א, ה). אבל הפודה פטר חמור בשה ועדיין לא נתנו לכהן, אינו יכול לפדות בו שוב. ולדעת רש"י כתבו כמה מפרשים שאי אפשר לפדות בשה אחד כמה ספק פטרי-חמור.

ולפדות פטר חמור ודאי לאחר שפדה בו ספק – אפשר (ש"ך שכ"א סק"ג. יש שנקטו שזה רק לדעת התוס' (כן נקט המנ"ח כב, טו כדבר פשוט והקשה מה טעם לא חשש הש"ך לדעת רש"י. וגם פקפק על עצם הדין, הלא הכהן יכול לתפסו עבור הספק ואין מוציאים מידו, ושוב אין פדיון לודאי). ויש מי שכתב שאף רש"י מודה לכך. עפ"י שערי ישר ה, טו).

ב. כתבו פוסקים שאין לפדות בשה אחד כמה פטרי חמורים בבת אחת אלא בזה אחר זה. ואולם במדבר י"א שהיה מועיל אף בבת אחת (עפ"י חו"א ועוד).

טעם הדבר פרש רבי חנינא, משום ששה אחד של בן לוי במדבר פוטר כמה פטרי חמורים של ישראל (ואת בהמת הלויים תחת בהמתם).

א. הרמב"ם השמיט הלכה זו. ויתכן שמודה לגוף הדין אלא שנקט פירוש אחר לאותה משנה [כפי הנראה מפירוש המשניות שלו. אלא שבסוגיתנו מבואר שהפירוש הוא שפודה בשה אחד כמה פטרי חמורים. וצ"ע. עפ"י מנחת חינוך כב, טו].

ב. הוא הדין בפדיון בכור בהמה טהורה שבמדבר לדעת התוס', היתה בהמה אחת של הלויים פוטרת כמה בהמות.

ד. ביציאת מצרים, לדברי הכל קדשו בכורות (קדש לי כל בכור...). והם היו בחזרי ה' להקריב קרבנות בבמות עד שלא הוקם המשכן.

כלומר בקרבן ציבור, וכמו שפרש רש"י על נערי בני ישראל – בכורות, אבל ביחיד זה כשר בבמה אפילו לאחר שנבחרו הכהנים (עפ"י חו"א טז, ח).

וגם הבכורות שנולדו במדבר עד השנה השנית, הסיקו בגמרא שהכל מודים שנתקדשו, שנאמר פקד כל בכר זכר לבני ישראל... אלא שלדברי ריש לקיש פסקו מלהיקדש מאותה שעה עד כניסתם לארץ (והיה כי יבא... והעברת כל פטר רחם...), ולדברי רבי יוחנן לא פסקו (לי יהיו – בהוויתם יהו).

א. משמע שהבכורות הנולדים מיציאת מצרים עד המגן בשנה השניה, לא נתקדשו לריש לקיש אלא בדיבור 'פקד כל בכר זכר', וכמו שאמרו 'בשלשה מקומות הוזהרו על הבכורות ליקדש' (עפ"י משך חכמה במדבר ג, יד. וכן כתב החו"א (טז, ח) עפ"י הרמב"ן, ואולם מדברי התוס' מבואר שכל הנולדים עד לאותו חשבון נתקדשו בלידתם.

ב. נראה שלריש לקיש נתחייבו קודם ירושה וישיבה, שכיון שנוהגת המצוה בחוצה לארץ לא מסתבר לומר לאחר ירושה וישיבה דוקא (עפ"י חזון איש טז, ח).

משמע בסוגיא שאין חילוק בכל זה בין בכור אדם לבכור בהמה.